

Martin Schlossarek, Jaromír Harmáček, Petr Pavlík*

Abstract

Economic Growth and Human Development in Developing Countries: Virtuous or Vicious Circle?

The paper analyses the relationship between economic growth and human development in developing countries. While the former is often perceived as a necessary precondition for successful human development, the latter is regarded to be the main development objective. However, the link between economic growth and human development seems to be more complex. According to Ranis *et al.* (2000) the relationship is two-sided and mutually reinforcing, so in the long run the countries usually end up either in the vicious circle of bad economic growth and human development performance, or in the virtuous circle of positive results in both areas. The authors also suggest that the emphasis on economic growth does not lead to desired human development outcomes. Our work builds on their research and improves the methodology: we have introduced two new classifications based on countries' outcomes in areas of human development and economic growth that allow us to obtain better and more precise results. We have investigated data for 71 developing countries in three periods of time within 1980–2012. Our main findings are in some respects in line with Ranis *et al.* (2000) and suggest that countries with high pace of human development appear to achieve and retain high economic growth in the future, thus heading towards the virtuous circle of fast economic growth and human development. On the other hand, countries with low pace of human development tend to fall into vicious circle of slow economic growth and human development.

Keywords: economic growth, human development, virtuous circle, vicious circle

JEL Classification: O10, O15

Úvod

V ekonomické a rozvojové literatuře se často uvádí, že ekonomický růst (dále též ER) je podmínkou nutnou, nikoliv však dostačující pro lidský rozvoj států a společností. Lidský rozvoj (dále též rozvoj, LR) tak bývá často označován jako hlavní cíl rozvojového procesu, zatímco na ekonomický růst (dále též růst) je nahlíženo jako na prostředek, jehož pomocí má být tohoto cíle dosaženo. Současně se však objevuje dostatek důkazů o tom, že vztah mezi rozvojem a ekonomickým růstem je kauzální oboustranně. Na jedné straně totiž ekonomický růst přispívá k lidskému rozvoji tím, že generuje zdroje na jeho postupné zvyšování. Na straně druhé však lidský rozvoj významně napomáhá ke kvalitě lidského kapitálu, jenž je důležitým determinantem ekonomického růstu. V článku se zaměříme na zkoumání vzájemné vazby a vztahů mezi lidským rozvojem a ekonomickým růstem, a to v aplikaci na rozvojové země.

* **Martin Schlossarek, Jaromír Harmáček, Petr Pavlík** (martin.schlossarek@upol.cz; jaromir.harmacek@upol.cz; petr.pavlik@upol.cz); Univerzita Palackého v Olomouci.

Problém síly vazby a kauzality vztahů mezi oběma fenomény je zásadní z hlediska priorit při fázování politik. Podle výzkumu Ranise *et al.* (2000), na který naše analýza navazuje, platí, že země, které ekonomicky rychle rostou, ale současně procházejí pomalým lidským rozvojem, dlouhodobě neudrží vysoký ekonomický růst a propadnou se do tzv. začarovaného kruhu (*vicious circle*) nízkého růstu a pomalého rozvoje. Na druhé straně země, které procházejí rychlým lidským rozvojem, ale zároveň pomalu ekonomicky rostou, mají výrazně vyšší šanci dostat se do tzv. zázračného kruhu (*virtuous circle*) rychlého lidského rozvoje a vysokého ekonomického růstu. To by naznačovalo, že by se rozvojové země měly primárně zaměřit na lidský rozvoj a teprve poté na ekonomický růst. Hlavním cílem naší stati je pomocí nové metodologie a při použití aktuálních dat zjistit (resp. ověřit), zda lze skutečně tvrdit, že země s pomalým lidským rozvojem a zároveň vysokým ekonomickým růstem směřují spíše do začarovaného kruhu nízkého ekonomického růstu a pomalého lidského rozvoje, zatímco země s rychlým lidským rozvojem a zároveň nízkým růstem mají významně vyšší naději dosáhnout situace zázračného kruhu rychlého lidského rozvoje a vysokého ekonomického růstu.

V následující části se po vymezení obou fenoménů zaměřujeme na rozbor teorie vztahů a vazby mezi lidským rozvojem a ekonomickým růstem. Druhá část práce se zabývá metodologií výzkumu: nejdříve kriticky hodnotíme přístup Ranise *et al.* (2000), poté navazujeme inovovaným systémem klasifikace zemí a odlišnou metodologií výpočtů. Ve třetí části prostřednictvím této klasifikace a metodologie a na základě aktuálních dat analyzujeme vztah mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem pro 71 rozvojových zemí, pro něž jsme pro zkoumané období let 1980–2012 disponovali potřebnými údaji. V závěrečné části shrneme naše zjištění.

1. Teoretická východiska

Zatímco lidský rozvoj bývá označován jako hlavní cíl rozvojového procesu, ekonomický růst má být jedním z prostředků, jak lidského rozvoje dosáhnout (Ranis, 2000). Klasický přístup rozvojové ekonomie zdůrazňuje, že ekonomický růst je nutnou podmínkou (nikoliv však postačující) pro dosažení lidského rozvoje (viz například Harmáček, 2013). Ekonomický růst totiž vede v průměru ke zvyšování příjmů populace, čímž podporuje lidský rozvoj.

Vztah mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem však není jednostranný (Ramirez *et al.*, 1998). Lidský rozvoj totiž přispívá k rozšiřování schopností, dovedností a možností lidí, čímž podporuje ekonomický růst. Vztah mezi lidským rozvojem a ekonomickým růstem je oboustranný a vzájemně se posilující.

1.1 Definice lidského rozvoje a ekonomického růstu

Lidský rozvoj je nejčastěji definován na základě přístupu A. Sena (Sen, 1985) jako rozšiřování lidských schopností a možností (*capability approach*). Jedná se o přístup, který akcentuje společenské a lidské atributy, jako jsou příjem, vzdělání či zdraví, současně však klade důraz na možnosti lidí tyto atributy v daném prostředí (státě) rozšiřovat. Je zřejmé, že potenciály lidí rozvíjet se závisejí mimo jiné právě na jednotlivých atributech: nevzdělaný či nemocný člověk má méně možností k rozvoji než zdravý a vzdělaný jedinec.

Ačkoliv je Senův přístup k lidskému rozvoji často považován za nejvýznamnější definici hlavního cíle rozvojového procesu, jeho potíže souvisí se schopností jej měřit.

K hrubé kvantitativní aproximaci lidského rozvoje se od roku 1990 používá index lidského rozvoje (*human development index*, HDI). Jedná se o index složený ze tří dílčích indikátorů, které měří úroveň vzdělání, zdravotní péče a životního standardu. HDI je však jen nepřesným a hrubým vyjádřením lidského rozvoje podle Senova přístupu, kritizován je mimo jiné pro absenci politických či environmentálních indikátorů nebo indikátorů příjmové nerovnosti (viz například Ranis *et al.*, 2005 nebo Syrovátka, 2008).

Ekonomický růst lze definovat jako proces zvyšující produkční kapacitu ekonomiky. Při tomto procesu dochází jak k nárůstu aktuálního objemu produkce, tak k růstu schopnosti a kapacity hospodářství produkovat zboží a služby v delším období. Ekonomický růst bývá obvykle měřen roční mírou růstu reálného hrubého domácího produktu (respektive jiným agregátním ukazatelem) za určitý ekonomický subjekt, nejčastěji stát nebo region. Je-li míra ekonomického růstu vyšší než míra růstu obyvatelstva, společnost v průměru bohatne – míra růstu agregátního ukazatele v přepočtu na jednoho obyvatele (*per capita*) je kladná. Z ekonomického růstu, a to ani v přepočtu *per capita*, však nelze a priori usuzovat například na vývoj nerovnosti nebo chudoby, neboť je důležité, jak jsou dopady ekonomického růstu distribuovány v populaci (viz například Klassen, 2008).

1.2 Vztahy mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem

Ramirez *et al.* (1998) definují dva základní kauzální vztahy mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem: od ekonomického růstu směrem k lidskému rozvoji, a od lidského rozvoje směrem k ekonomickému růstu. V následujících částech této kapitoly jsou oba kauzální vztahy přiblíženy.

1.2.1 Vazba od ekonomického růstu k lidskému rozvoji

Ekonomický růst vede k růstu průměrného příjmu obyvatelstva. Vyšší příjmy obyvatelstva *přímo* zvyšují schopnosti i potenciální možnosti jednotlivců. Tím ekonomický růst zvyšuje úroveň lidského rozvoje v dané zemi. Růst současně vede také ke zvyšování lidského rozvoje *nepřímo*, neboť vyšší ekonomická úroveň, jež je důsledkem kumulativního dlouhodobého ekonomického růstu, silně pozitivně ovlivňuje úroveň vzdělání a zdraví, a to zejména prostřednictvím soukromých a veřejných výdajů do těchto oblastí.

Aproximujeme-li lidský rozvoj pomocí HDI, je uvedený efekt patrný na první pohled: HDI je *přímo* zvyšován růstem agregátního ekonomického ukazatele (tj. ekonomickým růstem), jenž je součástí tohoto indexu. Zároveň růst agregátního ekonomického ukazatele *nepřímo* pozitivně ovlivňuje ukazatele vzdělání (průměrná délka školní docházky a očekávaná délka školní docházky) a zdraví (očekávaná délka dožití při narození), které jsou také součástí HDI (všechny složky mají v tomto ukazateli stejnou, tj. třetinou váhu).

Efekty ekonomického růstu na lidský rozvoj se však liší, a to v závislosti na řadě ekonomických, sociálních či kulturních faktorů. Za zásadní je považována zejména distribuce příjmů, resp. příjmová nerovnost (například Grün a Klassen, 2003), a to jak na mikroúrovni (v rámci domácností), tak na makroúrovni (mezi domácnostmi). Distribuce příjmů úzce souvisí se spotřebou domácností, která má velmi významný vliv na zvyšování lidského rozvoje (Garcia, 1990 nebo Strauss a Thomas, 1995). Individuální rozhodnutí o spotřebě jsou ovlivněna množstvím faktorů, které způsobují, že spotřební

výdaje domácností často nesměřují do oblastí maximalizujících lidský rozvoj. Ukazuje se například, že v domácnostech, v nichž ženy mají vyšší příjem nebo hlavní slovo z hlediska nakládání s penězi, jsou výdaje směřující do různých oblastí lidského rozvoje¹ vyšší (Ranis, 2004). Na makroúrovni platí, že růst příjmů chudších domácností povede k vyššímu růstu výdajů do oblastí lidského rozvoje než u bohatších domácností, a to zejména proto, že v chudších domácnostech je *podíl* výdajů do oblastí lidského rozvoje vyšší než v bohatších domácnostech. Ekonomický růst, jehož benefity dopadají spíše na chudší domácnosti, tak bude mít větší pozitivní efekt na lidský rozvoj, než ekonomický růst, jehož benefity dopadají spíše na bohatší domácnosti.

Ekonomický růst však nemá vliv na lidský rozvoj pouze prostřednictvím růstu příjmů obyvatelstva, respektive domácností. Naopak, podle některých výzkumů (například Anand a Ravallion, 1993) plyne většina efektů ekonomického růstu na lidský rozvoj prostřednictvím veřejných výdajů, které se s ekonomickým růstem absolutně zvyšují. Důležitý však není jen objem veřejných výdajů do oblastí lidského rozvoje, ale také efektivita jejich využití. Ta je významně ovlivňována institucionální kapacitou zemí, která se například podle autorů Rajkumara a Swaroopa (2002) odvíjí od úrovně vládnutí (*governance*), jejímž nejdůležitějším determinantem je míra odpovědnosti vlády vůči občanům (*accountability*).

Ranis *et al.* (2000) zdůrazňují, že vztah mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem je kauzální a významný, ale není automatický. Síla tohoto vztahu se liší podle několika faktorů, které mimo jiné zahrnují ekonomickou strukturu země, distribuci bohatství, kvalitu institucí a volbu i efektivitu realizovaných politik. Autoři na základě regresní analýzy zjistili, že vliv ekonomického růstu na lidský rozvoj je statisticky silně významný, stejně jako podíl sociálních veřejných výdajů na HDP. Naopak se autorům nepodařilo prokázat, že by nižší příjmová nerovnost podporovala rychlejší lidský rozvoj.

1.2.2 Vazba od lidského rozvoje k ekonomickému růstu

Jak již bylo zmíněno, vztah mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem je oboustranný: také lidský rozvoj významně ovlivňuje ekonomický růst. Ačkoliv je lidský rozvoj širším konceptem, mnoho jeho elementů se významně překrývá s tradičním chápáním lidského kapitálu, jenž je zejména podle nových růstových teorií jedním z bezprostředních a významných determinantů ekonomického růstu (viz například Temple, 1999). Lidský rozvoj působí na ekonomický růst prostřednictvím svých hlavních komponent, tedy vzdělání a zdraví.

Vzdělání vykazuje významný vliv na produktivitu práce (například Birdsall, 1993 nebo Duflo, 2001), inovace (Foster a Rosenzweig, 1995) či technologický pokrok (Deraniyagala, 1995). Prostřednictvím úrovně lidského kapitálu (podnikatelé, inteligence či byrokracie) ovlivňuje vzdělání nepřímou také kvalitu i kvantitu investic a vůbec celkové investiční a podnikatelské prostředí v zemi, což jsou další významné faktory ekonomického růstu (Ranis, 2004).

¹ Výdaji do oblastí lidského rozvoje rozumíme v obecné rovině především výdaje na výživu, zdraví a vzdělávání. V rozvojových zemích je výživa důležitým determinantem lidského rozvoje jak přímo, tak také nepřímou, protože vede k lepšímu zdraví a také k vyššímu schopnostem se vzdělávat.

Rovněž zdravotní stav společnosti výrazně ovlivňuje ekonomický růst, neboť je důležitým determinantem produktivity, a tím i příjmu a potažmo chudoby. Zdraví má v krátkém období vliv na pracovní výkon, v dlouhém období působí na kvalitu celého života. Tento vztah potvrzují například Barro (1997), podle kterého vede zvýšení průměrné délky života o 10 % ke zvýšení ekonomického růstu o 0,4 % ročně, nebo Schultz (2005), jenž na případech několika nízkopříjmových zemí prokázal společný vliv zdraví a výživy na výši příjmu. V této souvislosti je nutné také zdůraznit, že mezi zdravím a vzděláním existuje oboustranný a vzájemně se posilující vztah. Zatímco lepší zdravotní stav zvyšuje kapacity i možnosti lidí vzdělávat se, vyšší vzdělání pozitivně ovlivňuje schopnosti lidí se o své zdraví starat.

Vzdělání a zdraví působí na ekonomický růst i nepřímo, a to prostřednictvím svých efektů na distribuci příjmů (příjmovou nerovnost). Mnohé studie dokazují, že vzdělání je důležitým determinantem jak výše příjmů, tak příjmové nerovnosti, kdy s vyšším vzděláním nerovnost klesá (například Psacharopolous *et al.*, 1992 nebo Appiah a McMahon, 2002 či Jamison *et al.*, 2007 a další). Nižší příjmová nerovnost má pak podle řady dalších studií vést k vyššímu ekonomickému růstu (Deininger a Squire, 1998 či Klasen, 2004).² Vzdělání a zdraví rovněž ovlivňují ekonomický růst *per capita* prostřednictvím svých efektů na populační dynamiku, neboť vyšší vzdělání zejména u žen a nižší dětská úmrtnost vedou ke snižování fertility³. Na příkladu zemí OECD byl dále prokázán pozitivní vztah mezi produktivními vládními výdaji na vzdělávání a zdravím a ekonomickým růstem (Drobiszová a Machová, 2015).

Ranis *et al.* (2000) konstatují, že vazba od lidského rozvoje směrem k ekonomickému růstu je pozitivní a významná, není však automatická. Její síla závisí na dalších faktorech, například na míře úspor (resp. investic), výběru a kvalitě politik a institucí a také na úrovni sociálního kapitálu v dané zemi. Autoři potvrdili existenci statisticky silně významného vztahu mezi výchozí úrovní lidského rozvoje⁴ a následným ekonomickým růstem (v období let 1970–1992). Také tempa lidského rozvoje na začátku zkoumaného období (tj. v letech 1960–1980, resp. 1962–1982) se ukázala být statisticky významná pro vysvětlení následného ekonomického růstu. Totéž platilo ve většině testovaných modelů pro míru domácích investic a příjmovou nerovnost (nižší příjmová nerovnost byla asociována s vyšším ekonomickým růstem).

1.2.3 Zázračný a začarovaný kruh lidského rozvoje a ekonomického růstu

Z dosavadního textu je zřejmé, že vazba mezi lidským rozvojem a ekonomickým růstem je oboustranná, pozitivní a sebezposilující: země v dlouhém období dosahují vysokého ekonomického růstu a rychlého lidského rozvoje, nebo naopak nízkého ekonomického růstu a pomalého lidského rozvoje. Zatímco první případ lze označit za zázračný kruh

- 2 Je však nutné zdůraznit, že existuje také řada studií, které tento závěr vyvracejí, respektive ukazují na opačnou kauzalitu mezi nerovností a ekonomickým růstem (Barro, 2000 nebo Forbes, 2000). Vztah mezi nerovností a ekonomickým růstem se tak spíše jeví jako nejednoznačný.
- 3 Efekt snižování fertility se projevuje mnohem významněji u sekundárního než u primárního vzdělání. Efekty snížení dětské úmrtnosti se odrazí v nižší fertilitě až s větším časovým odstupem.
- 4 Ranis *et al.* (2000) ve své regresní analýze měřili lidský rozvoj třemi různými způsoby: indexem očekávané délky dožití, mírou gramotnosti dospělých a nepřijmovým indexem lidského rozvoje.

lidského rozvoje a ekonomického růstu (*virtuous circle*), druhý případ můžeme pojmenovat jako začarovaný kruh (*vicious circle*).

Zajímavý je však také analytický pohled na státy, které krátkodobě dosahují odlišné dynamiky obou proměnných. Podle Ranis *et al.* (2000) se totiž ukázalo, že země, které měly ve výchozích obdobích vysoké míry růstu při pomalém lidském rozvoji, měly v navazujícím období tendenci ke snižování měr ekonomického růstu, aby nakonec skončily v situaci s nízkými oběma hodnotami, tedy v začarovaném kruhu.⁵ Na druhé straně země s nízkými mírami ekonomického růstu a rychlým lidským rozvojem měly vyšší šanci proniknout do situace s vysokými oběma hodnotami, tedy do zázračného kruhu. Podmínkou byly dobré politiky vlád (podpora investic, vládní výdaje nasměrované prioritně do oblastí lidského rozvoje) a nižší příjmová nerovnost (Ranis a Stewart, 2000).

Z uvedené analýzy by tak vyplývalo, že lidský rozvoj je spíše předpokladem pro dlouhodobý, resp. udržitelný ekonomický růst, což neodpovídá tradičnímu ekonomickému pojetí „rozvoje“, podle kterého má být ekonomický růst prioritou, přičemž rozvoj má (téměř automaticky) následovat. Podobnou empirickou analýzou, založenou na aktuálních datech, širším vzorku zemí, jemnější metodologii (než byla aplikována ve výše uvedených studiích) a na vhodnějším vymezení proměnných se budeme zabývat v následujících částech textu.

2. Metodologie a data

V úvodu této části se zabýváme metodologií a závěry původního výzkumu Ranise *et al.* (2000). Následně zkoumáme slabiny originální metodologie a inovujeme metodologický přístup: představujeme dvě nové klasifikace, které umožňují přesnější, dostatečně hlubokou a zároveň srozumitelnou analýzu vztahu mezi lidským rozvojem a ekonomickým růstem. V závěru této části charakterizujeme data, se kterými ve výzkumu pracujeme.

2.1 Původní výzkum

S odkazem na oboustrannou kauzalitu mezi lidským rozvojem (dále také LR) a ekonomickým růstem (dále také ER) rozdělují Ranis *et al.* (2000) na základě LR a ER jednotlivé země rozvojového světa do čtyř kategorií. Státy charakterizované nadprůměrným lidským rozvojem a nadprůměrným ekonomickým růstem mají prospěch z pozitivní vazby, kdy se LR a ER vzájemně posilují – tyto země se nacházejí v kategorii „zázračný kruh“. Země s podprůměrným lidským rozvojem a podprůměrným ekonomickým růstem trpí negativní vazbou, kdy se LR a ER vzájemně oslabují – tyto země patří do kategorie „začarovaný kruh“. Další dvě kategorie zahrnují státy s narušenou vazbou mezi LR a ER. Země charakterizovaná nadprůměrným ER a podprůměrným LR je klasifikována jako „vychýlená k ER“ (v originále *EG⁶ lop-sided*). Obdobně jsou země s podprůměrným ekonomickým růstem a nadprůměrným lidským rozvojem nazývány jako „vychýlená k LR“ (v originále *HD⁷ lop-sided*). Klasifikaci shrnuje tabulka 1.

5 Ranis *et al.* (2000) dokonce nazývají situaci vysokého ekonomického růstu a nízkého lidského rozvoje za slepou uličku pro rozvoj, neboť ani jedna země, která v této situaci byla, se neposunula do zázračného kruhu.

6 Zkratka pro anglický výraz *economic growth* (ekonomický růst).

7 Zkratka pro anglický výraz *human development* (lidský rozvoj).

Tabulka 1 | Klasifikace LR a ER podle Ranise et al. (2000)

Klasifikace	Typ vazby mezi LR a ER	Výkon v oblasti ER	Výkon v oblasti LR
záračný kruh	silná pozitivní	ER státu > průměrný ER	LR státu > průměrný LR
vychýlené k ER	narušená	ER státu > průměrný ER	LR státu < průměrný LR
vychýlené k LR	narušená	ER státu < průměrný ER	LR státu > průměrný LR
začarovaný kruh	silná negativní	ER státu < průměrný ER	LR státu < průměrný LR

Zdroj: upraveno podle Ranise et al. (2000)

Do výzkumu autoři zařadili země s nízkým, nižším středním a vyšším středním příjmem⁸, pro něž měli k dispozici data za celé sledované období (1960–1992). Celkem se jednalo o 67 států. Lidský rozvoj v klasifikační části (i pro většinu výpočtů) aproximovali indexem očekávané délky dožití, která je jednou z podkategorií HDI. Obě zásadní proměnné, *lidský rozvoj a ekonomický růst*, autoři definovali dynamicky koeficientem změny, tedy jako podíl hodnoty finálního roku k hodnotě roku výchozího, pro tři časová období: 1960–1970, 1970–1980 a 1980–1992. Koeficienty změny LR a ER jednotlivých zemí pak byly srovnávány s příslušným váženým průměrem za všechny analyzované země v daném období (vahou byl počet obyvatel v roce 1992).

V 60. letech 20. století se podle Ranise et al. (2000) nacházelo v kategorii začarovaný kruh více než 30 zemí, z nichž většina ji během sledovaného období neopustila. Do kategorie záračný kruh patřilo v 60. letech 13 zemí, z nichž 5 v této kategorii zůstalo po celé období let 1960–1992. Na druhou stranu pouze jedna z 20 zemí, jež byly v letech 1960–1970 vychýlené k ER či LR, zůstala ve stejné kategorii i v obou následujících časových úsecích. Tyto výsledky naznačily platnost předpokladu silné vazby mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem a naopak nestálost, resp. krátkodobost, vazby narušené.

Všechny země, jež byly v letech 1960–1970 vychýlené k ER, se alespoň v jednom ze dvou následujících období propadly do začarovaného kruhu. Žádná z těchto zemí se v letech 1970–1980 a 1980–1992 nedostala do záračného kruhu pozitivních výsledků. Proto Ranis et al. (2000) označují kategorii zemí vychýlených k ER za slepou uličku (*dead end*) pro rozvoj. Oproti tomu země, které byly v letech 1960–1970 klasifikovány jako vychýlené k LR, prošly mnohem různorodějším vývojem. V následujících dvou obdobích byl v těchto zemích celkem šestkrát identifikován záračný kruh, osmkrát začarovaný kruh, sedmkrát vychýlení k LR a pětkrát vychýlení k ER.

Za nejdůležitější zjištění považují autoři studie fakt, že zatímco vychýlení k LR umožňovalo přechod do záračného kruhu, v případě zemí vychýlených k ER směřovaly všechny změny výhradně do začarovaného kruhu. Výsledky analýzy podle autorů svědčí o tom, že není možné dostat se do záračného kruhu pozitivního vývoje v ER i LR v případě, kdy je země vychýlená k ER (tj. jedná se o již zmíněnou slepou uličku rozvoje). Závěrem analýzy je konstatování, že bez zlepšování v oblasti lidského rozvoje není ekonomický růst dlouhodobě udržitelný.

8 Podle tehdejší (tj. v době, kdy autoři výzkum dělali) klasifikace Světové banky.

2.2 Metodologie výzkumu

S ohledem na zastaralost původního výzkumu v současném rychle se měnícím a propojujícím se světě jsme se rozhodli obdobnou studii zopakovat a zjistit, zda jsou závěry Ranise *et al.* (2000) platné také v současnosti. V souvislosti s jiným globálním kontextem a dobou, ve které výzkum realizujeme, jsme se však rozhodli jejich metodologii upravit.

Ranise *et al.* (2000) pracovali s váženým průměrem, kdy vahou byla populace zemí na konci měřeného období. Cílem našeho výzkumu však není srovnávat jednotlivé země s tím, jaký ekonomický růst, respektive jaké tempo lidského rozvoje, prožívá průměrný obyvatel rozvojového světa, ale s tím, jakým ekonomickým růstem a lidským rozvojem prochází průměrná rozvojová země. Použití váženého průměru je nevhodné i z praktických důvodů, neboť pouze Indie a Čína tvořily na konci naší měřeného období téměř 46 % populace všech rozvojových zemí⁹, což v kombinaci s jejich velmi silným ekonomickým růstem v posledních dekádách znamená, že se nad takto vážený průměrný ekonomický růst dostane jen malý zlomek zemí, což prakticky znemožňuje jakoukoliv interpretaci výsledků.

Dalším problémem původní metodologie je fakt, že zaznamenává pouze část změn, které chceme analyzovat, neboť o klasifikaci rozhoduje jen to, zda se ekonomický růst a lidský rozvoj státu nachází nad nebo pod průměrem analyzovaných rozvojových zemí. Uvažujme například země A a B. Lidský rozvoj i ekonomický růst v zemi A je v prvním období těsně pod průměrem, ve druhém období těsně nad průměrem. Lidský rozvoj i ekonomický růst v zemi B je v prvním období hluboko pod průměrem, ve druhém období je tato země v LR i ER lehce podprůměrná. V obou zemích došlo ke zlepšení výkonu v oblastech LR a ER, klasifikace Ranise *et al.* (2000) však tuto změnu dokáže zachytit jen u země A, která si díky překročení hranice průměrného LR a ER polepšila ze začarovaného do zázračného kruhu. Naopak země B zůstává v začarovaném kruhu a pozitivní změna v LR a ER tedy zůstává klasifikací nezachycena.

Ze stejného důvodu může být klasifikace zavádějící, i pokud jde o vychýlení k ER nebo LR. Zatímco země A, jejíž lidský rozvoj je těsně nad průměrem a ekonomický růst těsně pod průměrem, je klasifikována jako vychýlená k LR, situace země B, jež se nachází těsně pod průměrem v lidském rozvoji a hluboko pod průměrem v ekonomickém růstu, je hodnocena jako začarovaný kruh. Přitom z hlediska vyváženosti LR a ER je země B vychýlenější než země A.

S ohledem na výše uvedené výhrady jsme se rozhodli vytvořit dva systémy klasifikace. První klasifikace, nazvaná jako *klasifikace vyváženosti LR a ER*, identifikuje potenciální (ne)vyváženost v LR a ER pro konkrétní zemi, a také směr této nevyváženosti. Současně určuje sílu vazby mezi LR a ER pro danou zemi, neboť ve vyvážených zemích je vazba mezi LR a ER považována za silnou, zatímco v zemích vychýlených je tato vazba pokládána za narušenou, resp. slabou. Druhá klasifikace, pojmenovaná jako *klasifikace úhrnného rozvoje*, aproximuje celkovou úspěšnost státu v obou oblastech (tj. v LR a v ER) dohromady, tedy určuje, jestli se země blíží spíše k zázračnému kruhu pozitivních výsledků, nebo spíše k začarovanému kruhu slabých výsledků. Obě klasifikace pracují s percentilovým rozdělením.

9 Rozvojové země definujeme jako všechny země s nízkým, nižším středním a vyšším středním příjmem podle aktuální klasifikace Světové banky (World Bank, 2015a).

Klasifikace vyváženosti LR a ER vychází z porovnání percentilového pořadí zemí podle LR a ER pro konkrétní období. Země, jejichž absolutní hodnota rozdílu percentilových pořadí v LR a ER je vyšší nebo rovna pěti decilům, jsou považovány za vychýlené k LR, respektive vychýlené k ER, podle toho, ve které oblasti si vedou lépe v porovnání s ostatními zeměmi. Alternativně lze přijmout jakoukoliv měkčí (nebo tvrdší) definici vychýlení k LR či ER. V tomto textu budeme pracovat také s rozdílem percentilového pořadí v LR a ER na úrovni tří a více decilů. Země, jejichž absolutní hodnota rozdílu percentilových pořadí v LR a ER je za měřené období nižší než pět decilů (alternativně nižší než tři decily), jsou pokládány za vyvážené.

Tabulka 2 | Klasifikace vyváženosti LR a ER

Kategorie zemí	Síla vazby mezi LR a ER	Definice
vychýlené k LR	narušená (slabá)	$PRLR - PRER \geq 0,5$ (alternativně $PRLR - PRER \geq 0,3$)
vyvážené	silná (pozitivní i negativní)	$ PRLR - PRER < 0,5$ (alternativně $ PRLR - PRER < 0,3$)
vychýlené k ER	narušená (slabá)	$PRLR - PRER \leq -0,5$ (alternativně $PRLR - PRER \leq -0,3$)

Poznámka: PR_{LR} je percentilové pořadí země v daném období podle rychlosti lidského rozvoje (tj. na základě růstových koeficientů) a PR_{ER} je percentilové pořadí země v daném období podle ekonomického růstu (také na základě růstových koeficientů).

Zdroj: vlastní zpracování

Klasifikace úhrnného rozvoje je definována jako průměr percentilového pořadí určité země v daném období podle LR a podle ER. Přestože počítat průměr z ordinálních dat není statisticky zcela korektní, vede podle Vellemana a Wilkinsona (1993) v obdobných případech k žádoucím výsledkům, nikoliv k zavádějícím závěrům. Země s průměrem percentilů, který se blíží jedné, mají z vazby mezi LR a ER prospěch. S odkazem na Ranise *et al.* (2000) tak lze hovořit o zázračném kruhu pozitivních výsledků. Naopak země s průměrem percentilů, který se blíží k nule, se nachází v začarovaném kruhu slabých výsledků. Klasifikaci úhrnného rozvoje lze definovat následujícím vztahem:

$$\text{Klasifikace úhrnného rozvoje} = (PR_{LR} + PR_{ER})/2, \quad (1)$$

kde PR_{LR} je percentilové pořadí země v daném období podle rychlosti lidského rozvoje (tj. na základě růstových koeficientů vypočítaných jako podíl hodnoty LR pro finální rok k hodnotě LR pro výchozí rok) a PR_{ER} je percentilové pořadí země v daném období podle ekonomického růstu (vypočítaného také na základě růstových koeficientů, tedy jako podíl hodnoty ER pro finální rok k hodnotě ER pro výchozí rok).

Klasifikace vyváženosti LR a ER umožňuje na základě rozdílu percentilového pořadí v oblastech LR a ER pro určitou zemi analyzovat, zda byl vývoj z hlediska LR a ER v této zemi vyvážený nebo ne, a pokud nebyl, dovoluje identifikovat směr této nevyváženosti (tj. zda byla země vychýlená k LR, nebo k ER). Klasifikace úhrnného rozvoje vyjadřuje dynamiku celkového rozvoje země (tj. LR a ER dohromady) relativně vzhledem k ostatním zemím. Tato klasifikace se může pohybovat od hodnot blízkých 1 (pro nejrychlejší

úhrnný rozvoj, tj. záračný kruh) po hodnoty blížící se 0 (pro nejpomalejší úhrnný rozvoj, tj. začarovaný kruh). Kombinace těchto dvou klasifikací umožňuje poměrně přesnou analýzu změn úhrnného rozvoje zemí, které byly v předchozím období identifikovány jako nevyvážené. Tyto souvislosti a trendy jsme analyzovali v části 4 ve třech obdobích: 1980–1990, 1990–2000 a 2000–2012.

2.3 Data

Do výzkumu jsme zařadili všechny země s nízkým, nižším středním a vyšším středním příjmem podle aktuální klasifikace Světové banky (World Bank, 2015a), pro které jsme disponovali potřebnými daty. Celkem bylo analyzováno 71 států. Ekonomický růst jsme aproximovali na základě růstových koeficientů vypočítaných z ukazatele HDP na obyvatele ve stálých cenách lokální měny (World Bank, 2015b). Pro výpočet růstových koeficientů za jednotlivá období (1980–1990, 1990–2000 a 2000–2012) jsme potřebovali znát úroveň HDP na obyvatele v letech 1980, 1990, 2000 a 2012.

Lidský rozvoj jsme aproximovali nepřijmovou částí HDI (*non-income HDI*), tedy způsobem, který za nejvhodnější považovali také Ranis *et al.* (2000).¹⁰ Nepřijmová část HDI je Index lidského rozvoje očištěný o přímý vliv ekonomické úrovně. Také lidský rozvoj jsme vyjádřili dynamicky pomocí růstových koeficientů, které jsme (pro každou zemi) vypočítali jako podíl hodnot nepřijmové části HDI pro konečný a výchozí rok daného období. Pro tyto výpočty jsme potřebovali znát hodnoty proměnné za roky 1980, 1990, 2000 a 2012 (UNDP, 2015).

3. Analýza vyváženosti a kvality lidského rozvoje a ekonomického růstu v rozvojových zemích a diskuse výsledků

V této části analyzujeme vývoj ekonomického růstu a lidského rozvoje v rozvojových zemích v letech 1980–2012. Všechny analyzované země jsme v každém ze tří sledovaných období nejdříve hodnotili jak podle klasifikace vyváženosti LR a ER, tak na základě klasifikace úhrnného rozvoje. Kompletní výsledky jsou k dispozici v přílohách 1 a 2.

Je zřejmé, že zatímco klasifikaci vyváženosti i klasifikaci úhrnného rozvoje (tj. statický pohled) můžeme provést pro každé sledované období, změny v úhrnném rozvoji nebo ve vyváženosti mezi dvěma po sobě následujícími obdobími (tj. dynamický pohled) můžeme zkoumat jen při srovnání druhého období (1990–2000) vůči prvnímu (1980–1990), resp. třetího období (2000–2012) vůči druhému (1990–2000). V naší analýze se zaměřujeme zejména na četnost a intenzitu různě definovaných změn úhrnného rozvoje ve zkoumaných zemích kategorizovaných podle klasifikace vyváženosti. Především nás zajímá, zda se jednalo o negativní (Δ úhrnného rozvoje < 0) nebo pozitivní (Δ úhrnného rozvoje > 0) změnu úhrnného rozvoje, resp. zda se jednalo o výraznou ($|\Delta$ úhrnného rozvoje| $\geq 0,2$) či nevýraznou ($|\Delta$ úhrnného rozvoje| $\leq 0,2$) změnu úhrnného rozvoje.¹¹

10 Ranis *et al.* (2000) se nakonec rozhodli použít k aproximaci lidského rozvoje pouze index očekávané délky dožití, tedy jednu ze složek HDI. Důvodem byl nedostatek dat pro jinak preferovanou nepřijmovou část HDI, přičemž autoři využili vysoké korelace mezi tímto ukazatelem a indexem očekávané délky dožití.

11 Hranice výrazné změny úhrnného rozvoje ve výši 0,2 bodu (tj. průměr percentilového pořadí v LR a v ER) byla stanovena arbitrárně z důvodu snadnější interpretace výsledků.

Protože se primárně nezabýváme časovým faktorem, sčítáme dohromady četnosti změn z obou možných časových srovnání.

3.1 Analýza a výsledky pro přísnější kritérium vychýlení

V první části analyzujeme změny v úhrnném rozvoji zemí na základě klasifikace vyváženosti LR a ER pro přísnější kritérium vychýlení, podle kterého platí $|PR_{LR} - PR_{ER}| \geq 0,5$.¹² Nejprve se proto podíváme, do jaké kategorie podle klasifikace vyváženosti země v daném období spadá, a poté zkoumáme, jestli se úhrnný rozvoj země v bezprostředně navazujícím období zvýšil (pozitivní změna), nebo snížil (negativní změna). Například Bolívie byla v letech 1980–1990 vychýlená k LR a její úhrnný rozvoj činil 0,45 bodů (tj. průměr percentilového pořadí Bolívie v LR a v ER). V následujícím období 1990–2000 se posunula do kategorie vyvážených zemí a její úhrnný rozvoj vzrostl na 0,61 bodu. V období 2000–2012 se však úhrnný rozvoj snížil až na 0,36 bodů. Z případové studie Bolívie vyplývá, že po období vychýlení k LR následovala v zemi nevýrazná pozitivní změna v úhrnném rozvoji (+0,16 bodu), zatímco období vyváženého LR a ER bylo následováno výraznou negativní změnou úhrnného rozvoje (−0,25 bodu). Agregované výsledky této analýzy pro všechny země jsou k dispozici v tabulce 3.

Tabulka 3 | Změny úhrnného rozvoje v analyzovaných zemích podle klasifikace vyváženosti (pro přísnější kritérium vychýlení)

Klasifikace vyváženosti	celkem případů (za první dvě období)	negativní změna úhrnného rozvoje ($\Delta < 0$) v navazujícím období	pozitivní změna úhrnného rozvoje ($\Delta > 0$) v navazujícím období
vychýlený k LR	12	2	10
vyvážený	111	58	53
vychýlený k ER	19	13	6

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky 3 lze vyčíst, že v letech 1980–1990 a 1990–2000 nastala situace vychýlení k LR celkem ve 12 případech, zatímco situace vychýlení k ER byla identifikována 19krát. Velká většina všech zemí byla alespoň jednou klasifikována jako vyvážená, z celkových 142 měření za první dvě období skončilo v této kategorii 111 případů, což potvrzuje existenci silné vazby mezi LR a ER.

Výsledky změn úhrnného rozvoje pro země klasifikované jako vyvážené nenaznačují žádný trend: přibližně v polovině případů si státy v této kategorii v bezprostředně následujícím období polepšily a přibližně v polovině případů si pohoršily. V případě zemí vychýlených k LR následovalo v 10 ze 12 případů zlepšení, naopak v zemích vychýlených k ER následovalo v navazujícím období zhoršení u 13 z 19 případů. Tyto výsledky nejsou plně konzistentní se závěry Ranise *et al.* (2000), kteří sice považovali vychýlení k LR za lepší

¹² Jedná se o přísné kritérium vychýlení, resp. méně přísné kritérium vyváženosti, neboť za vyvážené země jsou pokládány všechny země, pro něž je rozdíl v percentilovém pořadí menší než pět decilů.

výchozí stav z hlediska následného úhrnného rozvoje, ovšem vychýlení k ER mělo být „slepu uličkou“ v rozvoji. To však podle našich výsledků neplatí. Vychýlení k ER vedlo ke zvýšení úhrnného rozvoje v následujícím období hned v šesti případech (z celkem 19).

Při detailnějším rozboru výsledků nicméně zjistíme, že zvýšení úhrnného rozvoje v těchto šesti případech vychýlení k ER nebylo výrazné. Nejvíce si polepšila Čína, ve které se zvýšil úhrnný rozvoj v 90. letech (oproti předchozímu období) o 0,11 bodu. Naopak mezi 10 případy, které byly vychýlené k LR a v následujícím období si z hlediska úhrnného rozvoje polepšily, zaznamenal menší zlepšení než Čína pouze Niger (v období 2000–2012). Nejvíce si ze zemí vychýlených k LR polepšil Salvador, který měl v letech 1990–2000 o 0,43 bodu vyšší úhrnný rozvoj než v období let 1980–1990.

Tabulka 4 | Výrazné a nevýrazné změny úhrnného rozvoje podle klasifikace vyváženosti (pro přísnější kritérium vychýlení)

Klasifikace vyváženosti	negativní změna		pozitivní změna		průměrná změna
	výrazná ($\Delta \leq -0,2$)	nevýrazná ($0 > \Delta > -0,2$)	nevýrazná ($0,2 < \Delta > 0$)	výrazná ($\Delta \geq 0,2$)	
vychýlený k LR	1	1	5	5	+0,15
vyvážený	25	33	28	25	+0,01
vychýlený k ER	6	7	6	0	-0,11

Zdroj: vlastní zpracování

Se dvěma úrovněmi velikosti změny úhrnného rozvoje pracuje tabulka 4, která rozlišuje mezi výraznými a nevýraznými změnami. Pokud jde o případy vychýlení k LR, pak v této kategorii výrazně pozitivní změna úhrnného rozvoje nastala pětkrát¹³, zatímco výrazně negativní změna jen jednou. Naopak v případech vychýlení k ER se udalo jen šest výrazně negativních změn úhrnného rozvoje¹⁴ a žádná výrazně pozitivní změna.

13 Mezi pěti státy patří mimo jiné Libérie. Ta se v 80. letech potýkala s velkou politickou nestabilitou, která vyústila v krvavé vnitrostátní konflikty (občanské války v letech 1989–1996 a 1999–2003). Výsledkem těchto válek byl dramatický pokles ekonomiky. Navzdory válečným konfliktům, politické nestabilitě a hospodářskému rozvratu se Libérii v období let 1980–2000 povedlo zvýšit očekávanou délku dožití a zlepšení bylo zaznamenáno i v oblasti vzdělávání. Navzdory konfliktům relativně vysoká úroveň lidského rozvoje společně s ukončením válečných střetů nepochybně přispěla k tomu, že se Libérie v letech 2000–2012 ocitla v zázračném kruhu vysokého LR a ER.

14 Jednou z těchto zemí je kupříkladu Belize. Tamní vláda provedla v 80. a 90. letech ve spolupráci s Mezinárodním měnovým fondem (MMF) řadu neoliberalních ekonomických reforem, jež v těchto obdobích vyústily v relativně silný ekonomický růst. Kombinace těchto reforem a neefektivního hospodaření zkorumpovaných vlád však vedla k tomu, že se růst HDP na obyvatele nepodařilo přetavit v adekvátní zlepšení v oblastech redukce chudoby a lidského rozvoje. Belizské vlády, které implementovaly úspěšná opatření doporučená ze strany MMF velmi selektivně, navíc v tomto období výrazně zadlužily státní pokladnu. Dluhové krize, nediverzifikovaná ekonomika a nízká úroveň lidského kapitálu jsou hlavními faktory, které vedly k výraznému poklesu růstu ekonomiky Belize a k propadu této země do začarovaného kruhu nízkého LR a ER. Pro více informací o historii hospodářské politiky Belize viz například Bernard a Iyare (2008).

V průměru si případy klasifikované jako vychýlené k LR v následujícím období polepšily v úhrnném rozvoji o 0,15 bodu, naopak u případů vychýlených k ER došlo k následnému zhoršení průměrně o 0,11 bodu. Případy označené jako vyvážené zaznamenaly v následujících obdobích jen minimální průměrnou změnu v úhrnném rozvoji (o 0,01 bodu).

3.2 Analýza a výsledky pro měkkí kritérium vychýlení

Při použití měkkí definice vychýlení (kdy za země vychýlené jsou považovány země splňující podmínku $|PR_{LR} - PR_{ER}| \geq 0,3$)¹⁵ přibudou případy vychýlených zemí a ubudou případy vyvážených zemí. V období let 1980–1990 a 1990–2000 bylo identifikováno 34 případů vychýlení k LR, 33 případů vychýlení k ER a 75 případů bylo klasifikováno jako vyvážených (což opět naznačuje existenci silné vazby mezi LR a ER). Stále nicméně platí, že většina případů vychýlení k LR si z hlediska změny v úhrnném rozvoji v následujícím období polepšila (pozitivní změna), zatímco většina případů vychýlení k ER si pohoršila (negativní změna). Počet pozitivních a negativních změn úhrnného rozvoje v kategorii vyvážených případů byl opět velmi vyrovnaný. Výsledky jsou shrnuty v tabulce 5.

Tabulka 5 | Změny úhrnného rozvoje v analyzovaných zemích dle klasifikace vyváženosti (pro měkkí kritérium vychýlení)

Klasifikace vyváženosti	celkem případů za první dvě období	negativní změna úhrnného rozvoje ($\Delta < 0$) v navazujícím období	pozitivní změna úhrnného rozvoje ($\Delta > 0$) v navazujícím období
vychýlený k LR	34	14	20
vyvážený	75	38	37
vychýlený k ER	33	21	12

Zdroj: vlastní zpracování

Z porovnání tabulek 5 a 3 je zřejmé, že poměr situací, kdy si země vychýlená k LR v navazujícím období z hlediska úhrnného rozvoje polepšila, poklesl (20:14 při měkkém kritériu vychýlení oproti 10:2 při přísnějším kritériu vychýlení, obojí ve prospěch pozitivní změny). Totéž lze konstatovat o podílu zemí vychýlených k ER, které si v navazujícím období z hlediska úhrnného rozvoje pohoršily (12:21 při měkkém kritériu vychýlení oproti 6:13 při přísnějším kritériu vychýlení, obojí ve prospěch negativní změny). Pokud se zaměříme jen na středně vychýlené země¹⁶, dostaneme velmi vyrovnané poměry pozitivních a negativních změn úhrnného rozvoje: pro případy vychýlené k LR tento poměr činil 10:12 ve prospěch negativního vývoje, pro případy vychýlené k ER byl tento poměr 6:8 opět ve prospěch negativního vývoje.

15 Jedná se o měkkí kritérium vychýlení, resp. přísnější kritérium vyváženosti, neboť za vyvážené jsou považovány všechny země, pro něž je rozdíl v percentilovém pořadí menší než tři decily.

16 Středně vychýlené země můžeme definovat jako země, které splňují podmínku $0,3 \leq |PRLR - PRER| < 0,5$.

Také u měkčího kritéria vychýlení stále platí, že si země vychýlené k LR z hlediska úhrnného rozvoje v průměru polepšily a země vychýlené k ER si v průměru pohoršily, byť se průměrná změna v obou případech přiblížila k nule (viz tabulka 6). Poměr výrazných změn u zemí vychýlených k LR je v případě měkčího kritéria 11:6 ve prospěch výrazných pozitivních změn, zatímco u zemí vychýlených k ER tento poměr činí 2:9 ve prospěch výrazných negativních změn. Pokud však budeme pracovat jen se středně vychýlenými zeměmi, dojdeme k velmi vyrovnaným poměrům 6:5 ve prospěch pozitivních změn u států vychýlených k LR a 2:3 ve prospěch negativního vývoje u států vychýlených k ER.

Tabulka 6 | Výrazné a nevýrazné změny úhrnného rozvoje podle klasifikace vyváženosti (pro měkčí kritérium vychýlení)

Klasifikace vyváženosti	negativní změna		pozitivní změna		průměrná změna
	výrazná ($\Delta \leq -0,2$)	nevýrazná ($0 > \Delta > -0,2$)	Nevýrazná ($0,2 < \Delta > 0$)	výrazná ($\Delta \geq 0,2$)	
vychýlený k LR	6	8	9	11	+0,07
vyvážený	17	21	20	17	+0,00
vychýlený k ER	9	12	10	2	-0,08

Zdroj: vlastní zpracování

Tyto výsledky naznačují, že vychýlení k LR nebo k ER má na úhrnný rozvoj země v navazujícím období vliv pouze v případě, že je toto vychýlení výrazné. Země, které jsou středně vychýlené k LR nebo k ER, prakticky nevykazují žádný trend ve prospěch vyšší pravděpodobnosti pozitivního či negativního úhrnného rozvoje v dalším období. Naopak výrazné vychýlení ve prospěch LR vedlo v následujícím období významně častěji k pozitivním změnám, zatímco výrazné vychýlení ve prospěch ER vedlo v následujícím období častěji k negativnímu úhrnnému rozvoji. Rozhodně jsme však nepotvrdili tezi Ranise *et al.* (2000), že vychýlení k ER je slepá rozvojová ulička, neboť téměř třetina případů (6 z 19), které byly výrazně vychýlené k ER, si v následujícím období polepšila, byť ne příliš významně.

3.3 Analýza a výsledky podle metody Ranise *et al.*

Za odlišnými výsledky oproti Ranisovi *et al.* (2000) může stát proměna globální ekonomiky a s ní související změny ve strukturách vazeb mezi LR a ER, nebo změna definice vychýlení k LR a vychýlení k ER, případně změna metodiky měření pozitivní či negativní změny úhrnného rozvoje. Rozhodli jsme se proto na našich datech zopakovat měření podle metodiky Ranise *et al.* (2000) a ověřit, nakolik jsou naše výsledky kompatibilní s výsledky, které vycházejí z původního postupu. Tím jsme současně chtěli zkontrolovat robustnost našich zjištění. Jedinou změnou oproti původnímu výzkumu je aproximace lidského rozvoje nepřijmovým HDI namísto indexu očekávané délky dožití. Oba tyto

ukazatele spolu nicméně korelují, přičemž i Ranis *et al.* (2000) považovali za vhodnější ukazatel nepřijmový HDI, který však nakonec nepoužili kvůli nedostatku dat.

Po aplikaci (mírně pozměněné) originální metodologie skončilo během let 1970–1980 a 1980–1990 v kategorii vychýlený k LR 62 ze 142 měření, v kategorii vychýlený k ER 7 měření, v zázračném kruhu 6 měření a zbylých 70 měření v začarovaném kruhu¹⁷. Z kategorie vychýlený k LR se 22 případů propadlo v následujícím období do začarovaného kruhu, tamtéž se přesunula také jedna země z kategorie vychýlený k ER. Žádná země, která byla vychýlená ať jedním či druhým směrem, si za celou dobu nepolepšila směrem k zázračnému kruhu. Velmi vysoký počet zemí v kategoriích začarovaný kruh a vychýlený k LR a naopak nízký počet zemí identifikovaných jako vychýlené k ER nebo nacházejících se v zázračném kruhu je dán velkou vahou rychle rostoucích ekonomik Číny a Indie.

Velký vliv Číny a Indie na vážený průměr v kombinaci s jejich vysokým růstem HDP ovlivnil výsledky natolik, že s nimi nelze dál rozumně pracovat. Proto jsme se rozhodli původní metodu dále mírně modifikovat použitím jiných středních hodnot, konkrétně neváženého průměru a mediánu. Výsledky této úpravy jsou uvedeny v tabulce 7.

Tabulka 7 | Změny úhrnného rozvoje pro případy vychýlené k ER či LR dle modifikované původní metody

Původní kategorie	Střední hodnota: nevážený průměr		Střední hodnota: medián	
	Přesun do kategorie		Přesun do kategorie	
	zázračný kruh (pozitivní změna)	začarovaný kruh (negativní změna)	zázračný kruh (pozitivní změna)	začarovaný kruh (negativní změna)
vychýlený k LR	10	9	9	6
vychýlený k ER	4	10	3	10

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky 7 je patrné, že výsledky jsou konzistentní s výsledky podle námi navrhované metody (viz část 2.2). Mírná většina případů vychýlených k LR, které se v následujícím období přesunuly do kategorie zázračný či začarovaný kruh¹⁸, si v tomto období polepšila (tedy přešla do kategorie zázračný kruh), a to bez ohledu na použitou střední hodnotu. Naopak velká většina zemí vychýlených k ER, které se v následujícím období přesunuly do zázračného či začarovaného kruhu, si pohoršila (přesunula se do kategorie začarovaný kruh). Vychýlení k ER však ani při použití modifikované metody Ranise *et al.* (2000) nelze považovat za „slepu uličku“ pro rozvoj, protože 4 ze 14 (pro nevážený průměr), resp. 3 ze 13 (pro medián) sledovaných případů se přesunuly do zázračného kruhu.

17 Celkem 76 případů (70 v začarovaném kruhu a 6 v zázračném kruhu) tedy bylo identifikováno jako vyvážených, tedy se silnou vazbou mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem.

18 Při aplikaci původní metodologie pouze přesun z vychýlených kategorií do zázračného, resp. začarovaného kruhu, jednoznačně indikuje, že došlo ke zvýšení, resp. snížení úhrnného rozvoje.

Závěr

V naší stati jsme se zabývali zkoumáním síly vazby a kauzality vztahů mezi ekonomickým růstem a lidským rozvojem pro 71 rozvojových zemí v období let 1980–2012. Navazující na původní postupy a výzkum Ranise *et al.* (2000), prezentovali jsme vhodnější a citlivější metodologii pro analýzu síly vazby a kauzality vztahů mezi oběma fenomény. Tato inovovaná metodologie je založena na dvou systémech klasifikace zemí. Obě klasifikace pracují s percentilovým rozdělením. První z nich, *klasifikace vyváženosti LR a ER*, umožňuje pro každou zemi určit, jestli je vývoj z hlediska LR a ER vyvážený (pak se jedná o silnou vazbu mezi LR a ER v dané zemi), a pokud není, identifikuje, zda je vychýlený k LR nebo k ER (pak se jedná o narušenou resp. slabou vazbu mezi LR a ER v dané zemi). Druhou klasifikací je *klasifikace úhrnného rozvoje*, která vyjadřuje dynamiku celkového rozvoje země (tj. LR a ER dohromady) relativně vzhledem k ostatním zemím. Tato klasifikace se může pohybovat od hodnot blízkých 1 pro nejrychlejší úhrnný rozvoj (záračný kruh) po hodnoty blížíící se 0 pro nejpomalejší úhrnný rozvoj (začarovaný kruh). Kombinace těchto dvou klasifikací umožňuje poměrně přesnou analýzu změn úhrnného rozvoje zemí, které byly v předchozím období klasifikovány jako nevyvážené.

Výpočty jsme nejdříve provedli námi navrhovanou metodou a poté také pomocí mírně upraveného originálního postupu s aktuálními daty. Získané výsledky byly v obou případech podobné (a současně také relativně konzistentní s původním výzkumem pro období 1960–1992), tudíž je lze považovat za relativně robustní.

Naše zjištění do významné míry potvrzují centrální tezi Ranise *et al.* (2000), že země vychýlené k LR si v bezprostředně navazujícím období z hlediska úhrnného rozvoje v průměru polepší, zatímco země vychýlené k ER si v bezprostředně navazujícím období z hlediska úhrnného rozvoje v průměru pohorší. Tím se země vychýlené k LR spíše přibližují k záračnému kruhu, zatímco země vychýlené k ER se spíše přibližují ke kruhu začarovanému. Zároveň se však ukázalo, že rozdíl ve vývoji zemí vychýlených k LR a zemí vychýlených k ER je zřetelný pouze tehdy, pokud je vychýlení k LR nebo k ER skutečně výrazné. Mezi středně vychýlenými zeměmi nebyl v bezprostředně navazujícím období z hlediska změny úhrnného rozvoje zaznamenán významný rozdíl. Pro tyto země tedy nelze vyslovit žádný signifikantní závěr o budoucím vývoji směrem k záračnému, resp. začarovanému kruhu.

Na rozdíl od Ranise *et al.* (2000) naše výsledky naznačují, že vychýlení k ER nelze považovat za „slepu uličkou“ v rozvoji. Jak v případě aplikace naší metody, tak při použití mírně upraveného původního postupu jsme u významného počtu zemí vychýlených k ER zaznamenali v bezprostředně navazujícím období zlepšení z hlediska úhrnného rozvoje. Naopak v souladu s původním výzkumem jsme potvrdili existenci vazby mezi oběma fenomény: zaprvé, vyvážených zemí, u nichž předpokládáme silnou vazbu mezi LR a ER, bylo ze všech případů nejvíce, a za druhé, vyvážené země měly vyšší tendenci setrvat ve stejné kategorii i v navazujícím období než země vychýlené.

Ukazuje se tedy, že tvrzení o ekonomickém růstu jakožto předpokladu či podmínce pro lidský rozvoj nemusí být tak jednoznačná. Náš výzkum dokonce indikuje, že je to naopak rychlý lidský rozvoj, který je důležitou podmínkou pro dlouhodobě udržitelný ekonomický růst. Na druhou stranu je při interpretaci těchto výsledků na místě jistá opatrnost, která vyplývá z relativně dlouhých zkoumaných sub-období (deset let). Analýzu je teoreticky možné replikovat na kratší časové etapy, nicméně zde bychom narazili

na problém neexistence dat pro nepřijmovou část HDI pro první periody námi zkoumaného období. Stať si rovněž nekladla za cíl podrobně zkoumat faktory ovlivňující vzájemné vztahy či vazbu mezi LR a ER, stejně jako nebylo naším cílem zkoumat činitele různého vývoje zemí vychýlených k LR nebo k ER. Tyto otázky však mohou být námětem pro další výzkum, například za použití technik regresní analýzy.

Přílohy

Příloha 1 | Klasifikace vyváženosti LR a ER a dynamika úhrnného rozvoje pro analyzované rozvojové země v období let 1980–2012 (pro přísnější kritérium vychýlení, tj. $|PR_{LR} - PR_{ER}| \geq 0,5$)

Země	Období					
	1980–1990		1990–2000		2000–2012	
	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo
Albánie	vyvážený	0,25	vyvážený	0,44	vychýlený k ER	0,49
Alžírsko	vyvážený	0,71	vyvážený	0,49	vyvážený	0,58
Bangladéš	vyvážený	0,64	vyvážený	0,79	vyvážený	0,73
Belize	vychýlený k ER	0,42	vychýlený k ER	0,50	vyvážený	0,16
Bolívie	vychýlený k LR	0,45	vyvážený	0,61	vyvážený	0,36
Benin	vyvážený	0,78	vyvážený	0,70	vychýlený k LR	0,44
Botswana	vyvážený	0,97	vychýlený k ER	0,41	vyvážený	0,42
Brazílie	vyvážený	0,56	vyvážený	0,61	vyvážený	0,40
Bulharsko	vychýlený k ER	0,44	vyvážený	0,21	vychýlený k ER	0,49
Burundi	vyvážený	0,81	vyvážený	0,18	vychýlený k LR	0,54
Côte d'Ivoire	vyvážený	0,19	vyvážený	0,36	vychýlený k LR	0,35
Čína	vychýlený k ER	0,63	vychýlený k ER	0,74	vychýlený k ER	0,70
Demokratická republika Kongo	vyvážený	0,26	vyvážený	0,06	vyvážený	0,65
Dominikánská republika	vyvážený	0,56	vychýlený k ER	0,66	vyvážený	0,44
Egypt	vyvážený	0,89	vyvážený	0,82	vyvážený	0,54
Ekvádor	vyvážený	0,42	vyvážený	0,26	vyvážený	0,40
Fidži	vyvážený	0,41	vyvážený	0,46	vyvážený	0,16
Filipíny	vyvážený	0,21	vyvážený	0,32	vychýlený k ER	0,33
Gabon	vyvážený	0,59	vyvážený	0,21	vyvážený	0,24
Gambie	vyvážený	0,64	vyvážený	0,50	vychýlený k LR	0,49
Ghana	vyvážený	0,46	vyvážený	0,49	vyvážený	0,78
Guatemala	vyvážený	0,30	vyvážený	0,66	vychýlený k LR	0,39
Guyana	vyvážený	0,11	vychýlený k ER	0,65	vyvážený	0,26
Honduras	vyvážený	0,60	vyvážený	0,41	vyvážený	0,42
Indie	vyvážený	0,81	vyvážený	0,70	vyvážený	0,84

Země	Období					
	1980–1990		1990–2000		2000–2012	
	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo
Indonésie	Vychýlený k ER	0,63	vyvážený	0,72	vyvážený	0,68
Irák	vyvážený	0,84	vyvážený	0,48	vyvážený	0,23
Irán	vychýlený k LR	0,58	vyvážený	0,81	vyvážený	0,58
Jamajka	vychýlený k ER	0,41	vyvážený	0,36	vyvážený	0,24
Jihoafrická republika	vyvážený	0,39	vyvážený	0,17	vyvážený	0,18
Jordánsko	vyvážený	0,35	vyvážený	0,47	vychýlený k ER	0,40
Kamerun	vyvážený	0,61	vyvážený	0,11	vychýlený k LR	0,44
Keňa	vyvážený	0,49	vyvážený	0,11	vyvážený	0,55
Kolumbie	vyvážený	0,47	vyvážený	0,48	vyvážený	0,46
Kongo	vyvážený	0,51	vyvážený	0,09	vyvážený	0,38
Kostarika	vyvážený	0,37	vychýlený k ER	0,56	vyvážený	0,43
Kuba	vychýlený k ER	0,55	vyvážený	0,12	vyvážený	0,65
Lesotho	vyvážený	0,63	vychýlený k ER	0,36	vychýlený k ER	0,38
Libérie	vychýlený k LR	0,34	vychýlený k LR	0,57	vyvážený	0,82
Malajsie	vyvážený	0,67	vyvážený	0,76	vyvážený	0,39
Malawi	vyvážený	0,34	vyvážený	0,74	vychýlený k LR	0,55
Mali	vychýlený k LR	0,58	vyvážený	0,76	vychýlený k LR	0,66
Maroko	vyvážený	0,81	vyvážený	0,69	vyvážený	0,70
Mauritánie	vyvážený	0,24	vychýlený k LR	0,59	vyvážený	0,46
Mauritius	vychýlený k ER	0,65	vychýlený k ER	0,62	vyvážený	0,46
Mexiko	vyvážený	0,46	vyvážený	0,59	vyvážený	0,22
Mosambik	vyvážený	0,16	vyvážený	0,79	vyvážený	0,89
Myanmar	vyvážený	0,44	vyvážený	0,84	vyvážený	0,79
Nepál	vyvážený	0,90	vyvážený	0,76	vyvážený	0,61
Niger	vychýlený k LR	0,40	vychýlený k LR	0,51	vychýlený k LR	0,59
Nikaragua	vyvážený	0,16	vyvážený	0,56	vyvážený	0,49
Pákistán	vyvážený	0,68	vyvážený	0,54	vyvážený	0,66
Panama	vyvážený	0,25	vyvážený	0,61	vychýlený k ER	0,47
Papua Nová Guinea	vychýlený k LR	0,52	vyvážený	0,64	vyvážený	0,50
Paraguay	vyvážený	0,41	vyvážený	0,39	vyvážený	0,28
Peru	vyvážený	0,22	vyvážený	0,57	vychýlený k ER	0,49
Rumunsko	vychýlený k ER	0,34	vyvážený	0,13	vychýlený k ER	0,62
Rwanda	vyvážený	0,12	vychýlený k LR	0,56	vyvážený	0,96
Salvador	vychýlený k LR	0,42	vyvážený	0,85	vyvážený	0,39

Senegal	vyvážený	0,59	vyvážený	0,48	vychýlený k LR	0,51
Sierra Leone	vyvážený	0,13	vyvážený	0,24	vyvážený	0,86
Srí Lanka	vychýlený k ER	0,51	vychýlený k ER	0,56	vychýlený k ER	0,49
Středoafriická republika	vyvážený	0,43	vyvážený	0,09	vychýlený k LR	0,51
Súdán	vyvážený	0,57	vyvážený	0,83	vyvážený	0,68
Svazijsko	vyvážený	0,78	vyvážený	0,21	vyvážený	0,19
Thajsko	vychýlený k ER	0,71	vyvážený	0,64	vyvážený	0,56
Togo	vyvážený	0,29	vychýlený k LR	0,50	vyvážený	0,21
Tunisko	vyvážený	0,77	vyvážený	0,82	vyvážený	0,55
Turecko	vyvážený	0,85	vyvážený	0,70	vyvážený	0,56
Zambie	vyvážený	0,09	vyvážený	0,11	vyvážený	0,81
Zimbabwe	vyvážený	0,69	vyvážený	0,15	vychýlený k LR	0,40

Zdroj: vlastní zpracování

Příloha 2 | Klasifikace vyváženosti LR a ER a dynamika úhrnného rozvoje pro analyzované rozvojové země v období let 1980–2012 (pro měkkí kritérium vychýlení, tj. $|PR_{LR} - PR_{ER}| \geq 0,3$)

Země	Období					
	1980–1990		1990–2000		2000–2012	
	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo
Albánie	vyvážený	0,25	vychýlený k ER	0,44	vychýlený k ER	0,49
Alžírsko	vychýlený k LR	0,71	vychýlený k LR	0,49	vyvážený	0,58
Bangladéš	vyvážený	0,64	vyvážený	0,79	vyvážený	0,73
Belize	vychýlený k ER	0,42	vychýlený k ER	0,50	vyvážený	0,16
Bolívie	vychýlený k LR	0,45	vyvážený	0,61	vyvážený	0,36
Benin	vychýlený k LR	0,78	vychýlený k LR	0,70	vychýlený k LR	0,44
Botswana	vyvážený	0,97	vychýlený k ER	0,41	vychýlený k ER	0,42
Brazílie	vyvážený	0,56	vychýlený k LR	0,61	vyvážený	0,40
Bulharsko	vychýlený k ER	0,44	vyvážený	0,21	vychýlený k ER	0,49
Burundi	vyvážený	0,81	vychýlený k LR	0,18	vychýlený k LR	0,54
Côte d'Ivoire	vychýlený k LR	0,19	vychýlený k LR	0,36	vychýlený k LR	0,35
Čína	vychýlený k ER	0,63	vychýlený k ER	0,74	vychýlený k ER	0,70
Demokratická rep. Kongo	vyvážený	0,26	vyvážený	0,06	vychýlený k LR	0,65
Dominikánská republika	vyvážený	0,56	vychýlený k ER	0,66	vychýlený k ER	0,44
Egypt	vyvážený	0,89	vyvážený	0,82	vyvážený	0,54
Ekvádor	vyvážený	0,42	vyvážený	0,26	vyvážený	0,40
Fidži	vyvážený	0,41	vyvážený	0,46	vyvážený	0,16

Země	Období					
	1980–1990		1990–2000		2000–2012	
	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo	vyváženost	tempo
Filipíny	vyvážený	0,21	vyvážený	0,32	vychýlený k ER	0,33
Gabon	vychýlený k LR	0,59	vyvážený	0,21	vychýlený k LR	0,24
Gambie	vychýlený k LR	0,64	vychýlený k LR	0,50	vychýlený k LR	0,49
Ghana	vyvážený	0,46	vyvážený	0,49	vyvážený	0,78
Guatemala	vyvážený	0,30	vyvážený	0,66	vychýlený k LR	0,39
Guyana	vyvážený	0,11	vychýlený k ER	0,65	vyvážený	0,26
Honduras	vychýlený k LR	0,60	vyvážený	0,41	vychýlený k LR	0,42
Indie	vyvážený	0,81	vychýlený k ER	0,70	vyvážený	0,84
Indonésie	vychýlený k ER	0,63	vyvážený	0,72	vyvážený	0,68
Irák	vyvážený	0,84	vyvážený	0,48	vyvážený	0,23
Irán	vychýlený k LR	0,58	vyvážený	0,81	vyvážený	0,58
Jamajka	vychýlený k ER	0,41	vyvážený	0,36	vychýlený k LR	0,24
Jihoafrická republika	vyvážený	0,39	vyvážený	0,17	vychýlený k ER	0,18
Jordánsko	vychýlený k LR	0,35	vyvážený	0,47	vychýlený k ER	0,40
Kamerun	vyvážený	0,61	vyvážený	0,11	vychýlený k LR	0,44
Keňa	vyvážený	0,49	vyvážený	0,11	vychýlený k LR	0,55
Kolumbie	vychýlený k ER	0,47	vyvážený	0,48	vyvážený	0,46
Kongo	vychýlený k ER	0,51	vyvážený	0,09	vyvážený	0,38
Kostarika	vyvážený	0,37	vychýlený k ER	0,56	vyvážený	0,43
Kuba	vychýlený k ER	0,55	vyvážený	0,12	vychýlený k ER	0,65
Lesotho	vyvážený	0,63	vychýlený k ER	0,36	vychýlený k ER	0,38
Libérie	vychýlený k LR	0,34	vychýlený k LR	0,57	vyvážený	0,82
Malajsie	vychýlený k ER	0,67	vychýlený k ER	0,76	vychýlený k ER	0,39
Malawi	vychýlený k LR	0,34	vychýlený k LR	0,74	vychýlený k LR	0,55
Mali	vychýlený k LR	0,58	vychýlený k LR	0,76	vychýlený k LR	0,66
Maroko	vyvážený	0,81	vychýlený k LR	0,69	vyvážený	0,70
Mauritánie	vyvážený	0,24	vychýlený k LR	0,59	vyvážený	0,46
Mauritius	vychýlený k ER	0,65	vychýlený k ER	0,62	vychýlený k ER	0,46
Mexiko	vyvážený	0,46	vyvážený	0,59	vyvážený	0,22
Mosambik	vychýlený k ER	0,16	vyvážený	0,79	vyvážený	0,89
Myanmar	vyvážený	0,44	vyvážený	0,84	vychýlený k ER	0,79
Nepál	vyvážený	0,90	vyvážený	0,76	vyvážený	0,61

Niger	vychýlený k LR	0,40	vychýlený k LR	0,51	vychýlený k LR	0,59
Nikaragua	vychýlený k LR	0,16	vyvážený	0,56	vyvážený	0,49
Pákistán	vychýlený k ER	0,68	vyvážený	0,54	vychýlený k LR	0,66
Panama	vyvážený	0,25	vychýlený k ER	0,61	vychýlený k ER	0,47
Papua Nová Guinea	vychýlený k ER	0,52	vyvážený	0,64	vyvážený	0,50
Paraguay	vyvážený	0,41	vyvážený	0,39	vyvážený	0,28
Peru	vychýlený k LR	0,22	vyvážený	0,57	vychýlený k ER	0,49
Rumunsko	vychýlený k ER	0,34	vyvážený	0,13	vychýlený k ER	0,62
Rwanda	vyvážený	0,12	vychýlený k LR	0,56	vyvážený	0,96
Salvador	vychýlený k LR	0,42	vyvážený	0,85	vyvážený	0,39
Senegal	vyvážený	0,59	vyvážený	0,48	vychýlený k LR	0,51
Sierra Leone	vyvážený	0,13	vychýlený k LR	0,24	vyvážený	0,86
Srí Lanka	vychýlený k ER	0,51	vychýlený k ER	0,56	vychýlený k ER	0,49
Středoafrická republika	vychýlený k LR	0,43	vyvážený	0,09	vychýlený k LR	0,51
Súdán	vyvážený	0,57	vyvážený	0,83	vychýlený k ER	0,68
Svazijsko	vychýlený k ER	0,78	vychýlený k ER	0,21	vyvážený	0,19
Thajsko	vychýlený k ER	0,71	vychýlený k ER	0,64	vychýlený k ER	0,56
Togo	vychýlený k LR	0,29	vychýlený k LR	0,50	vychýlený k LR	0,21
Tunisko	vyvážený	0,77	vyvážený	0,82	vyvážený	0,55
Turecko	vyvážený	0,85	vyvážený	0,70	vyvážený	0,56
Zambie	vyvážený	0,09	vyvážený	0,11	vyvážený	0,81
Zimbabwe	vyvážený	0,69	vychýlený k ER	0,15	vychýlený k LR	0,40

Zdroj: vlastní zpracování

Literatura

- Anand, S.; Ravallion, M. (1993). Human Development in Poor Countries: On the Role of Private Incomes and Public Services. *The Journal of Economic Perspectives*, 7(1), 133–150, <http://dx.doi.org/10.1257/jep.7.1.133>
- Appiah, E. N.; McMahon, W. (2002). The social outcomes of education and feedbacks on growth in Africa. *Journal of Development Studies*, 38(4), 27–68, <http://dx.doi.org/10.1080/00220380412331322411>
- Barro, R. (1997). *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Barro, R. (2000). Inequality and growth in a panel of countries. *Journal of Economic Growth*, 5(1), 5–32. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40216021>
- Bernard, A; Iyare, O. (2008). *Eradicating Poverty: The Illiberal Reality of Structural Adjustment Programs*. Cave Hill, Barbados: University of the West Indies.
- Birdsal, N. (1993). *Social Development is Economic Development*. World Bank. World Bank Policy Research Working Papers, WPS, 1123.

- Deininger, K.; Squire, L. (1998). New ways of looking at old issues: Inequality and growth. *Journal of Development Economics*, 57(2), 259–287, [http://dx.doi.org/10.1016/s0304-3878\(98\)00099-6](http://dx.doi.org/10.1016/s0304-3878(98)00099-6)
- Deraniyagala, S. (1995). *Technical change and efficiency in Sri Lanka's manufacturing industry*. Ph.D. Dissertation, University of Oxford, UK.
- Drobiszová, A; Machová, Z. (2015). Vliv fiskální politiky na ekonomický růst v zemích OECD. *Politická ekonomie*, 63(3), pp. 300–316, <http://dx.doi.org/10.18267/j.polek.1004>
- Duflo, E. (2001). *The Medium Run Effects of Educational Expansion: Evidence from a Large School Construction Program in Indonesia*. MIT Department of Economics Working Paper 01/46. Dostupné z: <http://economics.mit.edu/files/729>
- Forbes, K. J. (2000). A reassessment of the relationship between inequality and growth. *American Economic Review*, 90(4), 869–887, <http://dx.doi.org/10.1257/aer.90.4.869>
- Foster, A. D.; Rosenzweig, M. R. (1995). Learning by doing and learning from others: human capital and technical change in agriculture. *Journal of Political Economy*, 103(6), 1176–1209, <http://dx.doi.org/10.1086/601447>
- Garcia, M. (1990). *Resource allocation and household welfare: A study of personal sources of income on food consumption, nutrition and health in the Philippines*. Ph.D. dissertation, Institute of Social Studies, The Hague, The Netherlands.
- Grün, C.; Klassen, S. (2003). Growth, income distribution, and well-being: Intertemporal and global comparisons. *CEifo Economic Studies*, 49(4), 617–659.
- Harmáček, J. (2013). *Teorie, realita a rozvojové souvislosti ekonomického růstu v nejméně rozvinutých zemích (LDCs)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Jamison, E. A.; Jamison, T. J.; Hanushek, E. A. (2007). The effects of education quality on income growth and mortality decline. *Economics of Education Review*, 26(6), 771–788, <http://dx.doi.org/10.1016/j.econedurev.2007.07.001>
- Klassen, S. (2004). In search of the holy grail: How to achieve pro-poor growth. In: Tungodden, B; Stern, N.; Kolstad, I. ed., *Toward pro-poor policies: Aid, institutions, and globalization. Proceedings from the annual World Bank conference on development economics*. Washington, DC: World Bank.
- Klassen, S. (2008). Economic Growth and Poverty Reduction: Measurement Issues using Income and Non-Income Indicators. *World Development*, 36(3), 420–445, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2007.03.008>
- Psacharopoulos, G.; Morley, S.; Fiszbein, A.; Lee, H.; Wood, B. (1992). *Poverty and income distribution in Latin America: the story of the 1980s*. Washington, DC: World Bank.
- Rajkumar, A. S.; Swaroop, V. (2002). *Public Spending and Outcomes: Does Governance Matter?*. World Bank. World Bank Working Paper No. 2840.
- Ramirez, A.; Ranis, G.; Stewart, F. (1998). *Economic Growth and Human Development*. Oxford: University of Oxford. Queen Elizabeth House Working Paper Number 18.
- Ranis, G. (2004). Human Development and Economic Growth. New Haven: Yale University, Economic Growth Center. Center Discussion Paper No. 887.
- Ranis, G.; Stewart, F. (2000). Strategies for Success in Human Development. *Journal of Human Development*, 1(1), pp. 49–69, <http://dx.doi.org/10.1080/14649880050008764>
- Ranis, G.; Stewart, F.; Ramirez, A. (2000). Economic Growth and Human Development. *World Development*, 28(2), 197–219, [http://dx.doi.org/10.1016/s0305-750x\(99\)00131-x](http://dx.doi.org/10.1016/s0305-750x(99)00131-x)
- Ranis, G.; Stewart, F.; Samman, E. (2005). *Human Development: Beyond the HDI*. New Haven: Yale University, Economic Growth Center. Center Discussion Paper No. 916.

- Sen, A. (1985). Well-Being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984. *The Journal of Philosophy*, 82(4), 169–221, <http://dx.doi.org/10.2307/2026184>
- Schultz, T. P. (2005). Productive Benefits of Health: Evidence from Low-Income Countries. New Haven: Yale University, Economic Growth Center. Center Discussion Paper No. 903.
- Strauss, J.; Thomas, D. (1995). Human resources: Empirical modeling of household and family decisions. ed. Behrman, J. R.; Srinivasan, T. N. *Handbook of development economics*, Amsterdam: North Holland. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/B7P5D-4FKY230-6/2/8d069c8b895a39425392876309583666>
- Syrovátka, M. (2008). Jak (ne)měřit kvalitu života: Kritické pohledy na index lidského rozvoje. *Mezinárodní vztahy*, 43(1), 9–37. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/286/292>
- Temple, J. (1999). The New Growth Evidence. *Journal of Economic Literature*, 37(1), 112–156, <http://dx.doi.org/10.1257/jel.37.1.112>
- UNDP (United Nations Development Programme) (2015). Human Development Reports: Data. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/data>
- Velleman, P. F.; Wilkinson, L. (1993). Nominal, Ordinal, Interval, and Ratio Typologies Are Misleading. *The American Statistician*, 47(1), 65–72, <http://dx.doi.org/10.2307/2684788>
- World Bank (2015). Country and Lending Groups. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups>
- World Bank (2015). World Development Indicators: GDP per capita (constant local currency unit). Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KN>